

აპოლონ თაბუაშვილი

ქართლ-კახეთის სამეფოსა და ყარაბაღის სახანოს დაპირისპირება ალა-მაჰმად ხანის ჯარებთან 1795 წლის ივნისში

1794 წლის შემოდგომაზე ალა-მაჰმად ხანმა შეძლო მთელი ირანის დამორჩილება. მომდევნო, 1795 წელს კი გადაწყვიტა ჩრდილოეთ აზერბაიჯანის სახანოებისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს დამორჩილება. ალა-მაჰმად ხანის ყველაზე დიდი მოწინააღმდეგე ჩრდილოეთ აზერბაიჯანში ყარაბაღის მმართველი იბრეიმ ხალილ-ხანი იყო, ამიტომ ქართლ-კახეთის სამეფოს უმთავრესი მოკავშირე ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაში სწორედ ყარაბაღის სახანო გამოდიოდა. ეს გარემოება კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ერეკლე II-ს, რასაც ადასტურებს, ჯერ კიდევ, 1791 წელს ერეკლე II-ის მიერ გაგზავნილი წერილი რუსეთში მყოფ არქიმანდრიტ გაიოზისადმი, სადაც მეფე აღნიშნავდა, რომ თუ ალა-მაჰმად ხანი დაიმორჩილებდა იბრეიმ ხანს, მაშინ ქართლ-კახეთის წინააღმდეგაც ილაშქრებსო.¹ ალა-მაჰმად ხანი თავისი ჩანაფიქრის განხორციელებას 1795 წლის აპრილ-მაისში შეუდგა, როდესაც ირანის ჩრდილოეთით, ქალაქ არღეზში, დაიწყო ჯარების შეკრება. რადგან ალა-მაჰმად ხანის ჯარების პირველი სამიზნე, გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე, ყარაბაღის სახანო იყო, ერეკლე II-მ უპირველესი ყურადღება მიაქცია მის დაცვას. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ეს საკითხი ბოლომდე არ არის შესწავლილი და აღნიშნულია მხოლოდ ის ფაქტი, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით გაგზავნილმა 1000-კაციანმა ჯარმა, ყარაბაღელებთან ერთად დაამარცხეს ალა-მაჰმად ხანის 8000-კაციანი მეწინავე რაზმი.²

---

¹ Грамоты и другие исторические документы. Относящиеся до Грузии. томъ II. выпускъ II. Подъ редакціи А. А. Чагарели. СПб. 1902, გვ. 66.

² იხ. მ. დუმბაძე, ზ. ცეციტიშვილი. საქართველო-ირანის ურთიერთობების გამწვავება. ირანელთა შემოსევა 1795 წ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 757; ალა-მაჰმად-ხანის თავდასხმა საქართველოზე. თბ. 1969, გვ. 166.

აღნიშნული ინფორმაცია დაფუძნებულია პეტრე ბუტკოვის მონაცემებზე.³ ბუტკოვი აგრეთვე მიუთითებს, რომ ერეკლე II-მ ყარაბაღის ხანს 1795 წლის მაისში თავდაცვის უკეთ ორგანიზებისათვის 12000 თუმანი გაუგზავნა. სამხედრო დახმარების შესახებ კი სხვა ადგილას აღნიშნავს, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილს ყარაბაღში არა 1000 მეგრძოლი, არამედ 3000 ჯარისკაცი წაუყვანია.⁴ სხვადასხვა პირდაპირი და არაპირდაპირი წყარო აღნიშნულ მოვლენებზე გაცილებით მეტ ინფორმაციას გვაწვდის და მრავალ დეტალს აზუსტებს. მათგან უპირველესად აღსანიშნავია ერეკლე II-ის წერილი, ყარაბაღში წარგზავნილ აზნაურ მურვანიშვილისადმი, სადაც აღნიშნულია, რომ ერეკლე II ალექსანდრე ბატონიშვილისა და იბრეიმ ხანის დასახმარებლად დამატებით 5-6 ათასკაციანი ჯარის გაგზავნას აპირებდა – „ჩუენის შვილის ალექსანდრესათვისაც მოგვეწეროს... ღ-თის მოწყალებით ამ ორსაოდ დღეში ან ჩვენ წამოვალთ ხუთი ექვსი ათასის კაცით და ან ჩვენს შვილს იულონს გამოვისტუმრებთ. ამ ხუთს ექვს ათასს კაცს რომ ვიწერებით ესენი ახლა აქ გზას არიან და დღე დღეობით ემატებიან. ესენი ქართლისა და კახეთის ჯარი არის. ჯერ მთის კაცნი და უცხოს ქვეყნის ჯარები არ მოგვსვლიან. დაბარებულნი არიან და მოველით. და ჯერ ქართლისა და კახეთის ჯარი არცა მესამედი მოსულა და არც მთის კაცნი მოსულან, ჯერ არც იმერლები და არც ლეკები“.⁵ დოკუმენტი თარიღდება 1795 წლის 14 ივნისით.

როგორც ვხედავთ, ერეკლე II წერილში აცხადებდა, რომ რამდენიმე დღეში 5-6 ათასკაციან ჯარს გაგზავნიდა ყარაბაღში, მისივე ან იულონ ბატონიშვილის მეთაურობით.

ალექსანდრე ბატონიშვილის დაახლოებით 2 ათასკაციანი ჯარის გარდა, ერეკლემ, რომ მართლაც იულონ ბატონიშვილის ხელმძღვანელობით ყარაბაღში გაგზავნა ჯარის ნაწილები, ეს დასტურდება დარჩი ბებუთაშვილის ერთი კერძო წერილიდან ვინმე ისაიასადმი. წერილში აღნიშნულია: „ბატონიშვილი ალექსანდრე [ჯარით] ხომ დიდი ხანია გოგჩაზე ბრძანდება და ახლაც მისი უგანათლებულესობა ბატონიშვილი იულონ და მუხრან-ბატონი, ამილახვარი, – ეს სარდლები უმაღლესობამ (ერეკლე II-მ – ა.თ.) გამოისტუმრა. არტილერიაც სრული ძალით გამოდგა. ღვთით და უმაღლესობის

³ П. Г. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год. ч. II. СПб. 1869, гл. 333.

⁴ П. Г. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год. ч. III. СПб. 1869, гл. 254.

⁵ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი. Hd ფონდი. საბ. № 14261.

ლოვლათით ვნახოთ რას იმოქმედებს. გუშინ განჯიდამ კაცი მოვიდა ჯავათ-ხანისა, რომ ალა-მაჰმად-ხან ყარაბაღში მოვიდაო. ეს საეჭვო არის, სარდალი კი იქნება რომ მოსულიყოს. აქ დიდრონი ჯარები იყრება. პირიქით ლეკის ჯარი სულ ხვალ ან ზეგ შემოვა და იმერელიც (სოლომონ II – ა.თ.) ახლა ქართლს მოსული იქნება“ (1795 წლის 30 ივნისი).⁶

ამ დოკუმენტიდან ჩანს, რომ ერეკლეს იულონ ბატონიშვილი მემარ-ჯვენე სარდალ ამილახვართან და მემარცხენე სარდალ მუხრანბატონთან ერთად გაუსტუმრებია ყარაბაღში იბრეიმ ხანის და ალექსანდრე ბატონიშვილის დასახმარებლად. ქართულ ჯარს არტილერია სრული სახით ახლდა. ერთი სიტყვით, 1795 წლის ივნისის ბოლოსათვის ყარაბაღის სახანოს დასახმარებლად ერეკლე II-მ ორ ეტაპად, მინიმუმ, 6000-კაციანი ჯარი გაგზავნა.

როგორც აღნიშნული გვქონდა, ბუტკოვი ყარაბაღში მაქსიმუმ 3000 კაცის გაგზავნას აფიქსირებს, რაც სავარაუდოდ გამოწვეული უნდა იყოს იმ ფაქტით, რომ ბუტკოვს არ ჰქონდა ცნობა იულონ ბატონიშვილის მეთაურობით გაგზავნილი ჯარის შესახებ. მისივე ცნობით, ქართველთა და ყარაბაღელთა გაერთიანებულმა ჯარმა ალექსანდრე ბატონიშვილის სარდლობით ალა-მაჰმად ხანის მიერ შუშის სახანოს წინააღმდეგ გაგზავნილი 10000-კაციანი არმია სატიკად დაამარცხა. აღნიშნულ ბრძოლაში ალექსანდრე ბატონიშვილთან ერთად იულონ ბატონიშვილის ხელმძღვანელობით გაგზავნილ ჯარსაც რომ უნდა მიეღო მონაწილეობა, ამას მოწმობს 1795 წელს შედგენილი ერეკლე II-ის წერილი ქეშიკჩიბაშ იოანე აბაშიძისადმი, სადაც მოცემულია ომის წინა საბრძოლო დარიგება ქართველთა და ყარაბაღელთა გაერთიანებული ჯარისადმი. წერილში საგანგებოდაა აღნიშნული, რომ ბრძოლა გაშლილ ველზე უნდა ეწარმოებინათ და არტილერიისათვის მიენიჭებინათ უპირატესობა: „... შენ ხომ იცი, ჩვენ ჯარში ყოფნა როგორ გვინდა. ჩვენი სარქარდრობა აქადამ ამას სიჯავს: თუ ისინი გამოვიდნენ და ომი მიუხდესთ, თქვენ მინდორზე შებმას ეცადენით. კინკლაობასა და იმათსავით თოფების მიშველებასა და ისე შებმას დაეხსენით. თქვენ ერთად თქვენის ძალით ღვით, მიაწეით და ზარბაზნები წინ მიიძღვანეთ. ქვეითი კაცი იბრეიმ ხანსაც ბევრი ეყოლება, ცხენიანიც რომ დააქვეითოთ და ისე მიხვდეთ, ზარბაზნებიც წინ მიიძღვაროთ და ომი ზარბაზნებს დააცადოთ. ჩვენი გონება ამას უძჯობესად ხედავს, რომ ღვით ამ გზით შეებათ. ჩვენ ეს სიტყვა მირზა

⁶ ს. კაკაბაძე. კრწანისის ომი. თბ. 1991, გვ. 82; П. Г. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год. ч. II. СПб. 1869, გვ. 333

გურგინასაც დავაბარეთ, რომ იბრეიმ ხანს მოახსენოს და ეხლა, გურგინ, შენთვისაც ეს მოგვიწერია. თქვენ რომ არ აუჩქარდეთ, დააცალოთ, ისინი თქვენზე მოიყვანოთ და თქვენ იმათზე არ მიხვიდეთ – ასე სჯობს, რომ ისინი თქვენზე მოსვლით დალალოთ და ღვთით იმ დალალულს ერთიანად შეებათ; ისინი აქეთ-იქიდან ტანებას დაგიწყებენ, თქვენ ზარბაზნის სროლის მეტს ნურას იქმთ, ისინი ამაში დაილაღვიან, მასუკან ერთიანათ მიაწვეით და ღვთით თან გაიტანთ“⁷ – აცხადებდა მეფე. 1795 წელს ქართლ-კახეთის სამეფოსა და ყარაბაღის სახანოს ჯარებს ერთობლივი სამხედრო კამპანია, ზემოთდასახელებული ბრძოლის გარდა, არ უწარმოებია. ამიტომ აღნიშნული სამხედრო დარიგება ალა-მაჰმად ხანის ყარაბაღის დასამორჩილებლად წარგზავნილ ჯართან დაპირისპირებას უნდა ეხებოდეს. ომში არტილერიის გამოყენება კი იულონ ბატონიშვილის მეთაურობით წარგზავნილი ჯარის გარეშე შეუძლებელი იყო, რადგან საველე არტილერია ამიერკავკასიაში მხოლოდ ქართლ-კახეთის სამეფოს გააჩნდა და იგი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იულონ ბატონიშვილის მეთაურობით წარგზავნილ ჯარს ახლდა.

ბუტკოვი ბრძოლის თარიღს არ აკონკრეტებს, თუმცა ქვემოთ აღნიშნავს, რომ 25 ივნისს ლეიტენანტმა ბოზომ ბაქოში შეიტყო ალა-მაჰმად ხანის 10000-იანი ჯარის დამარცხება და აცნობა გენერალ გულოვიჩს.⁸ როგორც ჩანს, ბრძოლა 1795 წლის ივნისის მეორე ნახევარში მომხდარა. ბრძოლის თარიღის დაკონკრეტება შესაძლებელი ხდება შემდეგი გარემოებებით: 1795 წლის 14 ივნისით დათარიღებულ ერეკლე II-ის წერილში აღნიშნული იყო, რომ „ორსაოდ ღღეში“ გაგზავნიდა ყარაბაღში ჯარს. მაშასადამე რომ ყველაზე ადრე თბილისიდან ჯარი გავიდოდა 16 ივნისს. არტილერიით დამძიმებულ ჯარს თბილისიდან ყარაბაღამდე (დაახლოებით 300 კმ.) ჩასასვლელედ სულ მცირე ერთი კვირა დასჭირდებოდა, ამიტომ ქართული ჯარის ბრძოლის ველზე განლაგება 22 ივნისამდე გამორიცხებულია. თუ ბუტკოვის იმ ცნობას ვენდობით, სადაც აღნიშნულია, რომ ქართველთა და ყარაბაღელთა გამარჯვების ამბავი ბაქოში 25 ივნისს შეიტყვეს, მაშინ ნათელია, რომ ბრძოლა სწორედ 22-23 ივნისს მომხდარა, რადგან ბაქოში ამბის ჩატანას სულ მცირე 2 დღე დასჭირდებოდა.

ანალოგიურ ბრძოლაზე უნდა მიუთითებდეს სპარსული წყაროებიც, სა-

---

⁷ ს. კაკაბაძე. კრწანისის ომი. თბ. 1991, გვ. 78-79.

⁸ П. Г. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа. с 1722 по 1803 год. ч. III. СПб. 1869, გვ. 258.

დაც აღნიშნულია, რომ ალა-მაჰმად ხანს მაისის თვეში, არდებილში ჯარების თავმოყრის შემდეგ, ივნისში მდინარე არაქსზე იბრემ ხანის მიერ დამწვარი ხუდა აფერინის ხიდი აღუდგენია და 19 ივნისს დაუწვია ჯარის მდინარის მეორე ნაპირზე გადაყვანა. ამის შემდეგ, სპარსული წყაროების ცნობით, შუშის ციხესთან სპარსელთა 8000-კაციანმა ჯარმა დაამარცხა ყარაბაღელები და ციხისაკენ დაახვეინა⁹. როგორც ჩანს, სპარსული წყაროები აქ ტენდენციურობას იჩენენ და, გარდა იმისა, რომ ჩვენთვის საინტერესო ბრძოლას მხოლოდ გაკვრით ეხებიან, ამ კამპანიას უკავშირებენ სპარსელთა გამარჯვებას და იბრემ ხანის შუშის ციხეში შეკეტვას. თუმცა ჩვენთვის ცნობილია, რომ ეს ბრძოლა ქართველ-ყარაბაღელთა გამარჯვებით დასრულდა. ამ ტენდენციური ცნობიდან ჩვენთვის საინტერესო ის არის, რომ ბრძოლა მართლაც ზემოთ დასახელებულ დროს (22-23 ივნისს) უნდა მომხდარიყო, რადგან 19 ივნისს მდინარე არაქსზე გადასული სპარსეთის ჯარი შუშის ციხესთან 21 ივნისამდე ვერ მიაღწევდა.

როგორც ვხედავთ, ერეკლე II-ს რეალური თავდაცვითი ღონისძიებები ივნისის თვეშივე გაუტარებია და ალა-მაჰმად ხანის ჯარების ნაწილი სასტიკად დაუმარცხებია. გარდა ამისა, ერეკლე II-ს ყარაბაღის ხანისათვის სესხის სახით 120000 მანეთიც გაუგზავნია არმიის მობილიზებისათვის.

ამ ბრძოლის შემდეგ ცნობილია, რომ ქართული ჯარი უკან დაბრუნდა და თან ჩამოიყვანეს ყაზახისა და შამშადილუს მესაქონლე ტომები.¹⁰ სპარსული წყაროების ცნობით, 8 ივნისს ალა-მაჰმად ხანი თავისი ძირითადი ძალებით მიაღწა შუშის ციხეს და ალყაში მოაქცია. იბრემ ხანი კი შუშის ციხეში გამაგრდა. არ გაგვაჩნია არანაირი ცნობა იმის შესახებ, თუ რატომ არ განაგრძეს ბრძოლა ერეკლემ და იბრემ ხანმა ერთიანი ძალებით ყარაბაღშივე. ამ საკითხის შესახებ შესაძლებელია გამოვთქვათ შემდეგი ვარაუდი: ტრადიციულად, ქართულ ჯარს სურსათის ცუდი მომარაგების გამო ქვეყნის საზღვრების გარეთ ხანგრძლივი დროით სამხედრო მანევრირება ძალზე უჭირდა. დიდი ხნით ჯარების შენახვა, 1794-1795 წლებში არსებული მოუსავლიანობის გამო, არც ყარაბაღის სახანოს შეეძლო. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ რთული იყო იმის გამოცნობა, თუ როდის გადაწყვეტიდა ალა-მაჰმად ხანი ბრძოლის დაწყებას.¹¹ ამავე დროს, ერეკლე II რუსეთი-

⁹ იხ. ზ. შარაშენიძე. ირანი XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში. თბ. 1970, გვ. 158-159.

¹⁰ M. Brosset. Histoire de la Georgie. II Partie. II Livrasion. SPb. 1857, გვ. 550.

¹¹ ალა-მაჰმად ხანმა შუშის ციხის გარემოცვა მისი მეწინავე ჯარების დამარცხე-

დან დამხმარე ჯარის ითხოვდა, რომლის გარეშეც აქტიურ სამხედრო მოქმედების დაწყებას ერიდებოდა. გულოვიჩი კი, თავის მხრივ, ერეკლეს იბრემ ხანთან გაერთიანებას და ერთობლივ ბრძოლის წარმოებას ურჩევდა, თუმცა დამხმარე ჯარს არ გზავნიდა. ამ დროისათვის იმერეთის სამეფოს დამხმარე ჯარიც არ იყო მოსული.¹² სწორედ ამ გარემოებებით უნდა იყოს ნაკარნახევი ის ფაქტი, თუ რატომ არ განაგრძო ერეკლე II-მ მტერთან დაპირისპირება საქართველოდან საკმაოდ მოშორებით, ყარაბაღის სახანოში. მოკავშირეებმა ბრძოლის გაგრძელების სხვა ფორმა აირჩიეს, რომელიც ყარაბაღელთა და ქართველთა შეთანხმებულ, თუმცა ცალ-ცალკე ბრძოლას ითვალისწინებდა.

ბიდან მხოლოდ ორი კვირის შემდეგ, 8 ივლისს, დაიწყო. იხ. ზ. შარაშენიძე. ირანი XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში. თბ. 1970, გვ. 159.

¹² იმერეთის სამეფოს ჯარის პირველი ნაკადი ქართლში მხოლოდ ივლისის შუა რიცხვებში შემოვიდა. იხ. M. Brosset. Histoire de la Georgie. II Partie. II Livrasion. SPb. 1857, გვ. 550.

Apolon Tabuashvili

**CONFRONTATION OF KARTL-KAKHETI KINGDOM AND
KHANATE OF KARABAKH WITH
THE ARMIES OF AGHA MOHAMMAD KHAN IN JUNE 1795**

Summary

Article deals with confrontation of Kartl-Kakheti and Karabakh against the army of Agha Mohammad Khan. According to various historical sources, King Erekle II of Kartl-Kakheti sent approximately 6000 troops to assist his major ally Ibrahim Khalil Khan, ruler of Karabakh against the Iranian invasion. Georgian troops were deployed to Karabakh in two stages together with artillery. Together with the forces of Karabakh, they defeated 8000 warriors that were sent by Agha Mohammad Khan to subdue the castle of Shusha in June 22-23. After that battle, Georgians returned back. King Erekle and Ibrahim Khan agreed to continue the war but chose the different method of it. The plan was to fight the Persians in coordination, but separately from each other.